

เสถียรธรรมสถาน: ที่พักพิงทางความรู้สึกของผู้หญิงชนชั้นกลางไทยในทศวรรษ 2540-2550¹

บุณทริกา พวงคำ²

(Received: March 9, 2021; Revised: May 27, 2021; Accepted: October 29, 2021)

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ต้องการศึกษาบทบาทของเสถียรธรรมสถานและคำสอนของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุดในฐานะที่พักพิงทางอารมณ์ความรู้สึกที่ช่วยให้ผู้หญิงสามารถก้าวข้ามผ่านความทุกข์ทนทางอารมณ์ความรู้สึกอันเกิดจากปัญหาในชีวิตและปัญหาจากวิกฤตอัตลักษณ์ แนวคิดเรื่อง “การเป็นอิสระจากทุกข์” ของแม่ชีคันสนีย์ไม่เพียงช่วยให้ชีวิตและจิตใจของผู้หญิงชนชั้นกลางดีขึ้นเท่านั้น แต่ยังช่วยให้ผู้หญิงค้นพบคุณค่าและความรู้สึกเป็น “อิสระ” ทางด้านจิตใจด้วย

ความต้องการมีอิสระทางด้านจิตใจที่แพร่หลายในกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางมีการศึกษานั้น เป็นอารมณ์ความรู้สึกใหม่ที่เกิดขึ้นจากการเลือกหยิบเอาแนวคิดเสรีนิยมมาปรับความหมายให้สอดคล้องกับความเป็นพุทธศาสนาสมัยใหม่ของไทย นอกจากนี้ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นยังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของการเข้าถึงธรรมในหมู่ผู้หญิง ผู้หญิงไม่ได้ต้องการแค่เพียงความสำเร็จทางโลกเท่านั้น แต่ยังต้องการประสบความสำเร็จทางธรรมด้วย อาจกล่าวได้ว่า เสถียรธรรมสถานเป็นหนึ่งในพื้นที่ทางธรรมสมัยใหม่ที่มีอิทธิพลต่อความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิงชนชั้นกลางในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงที่มีการศึกษาสูงหรือค่อนข้างสูง ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 จนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด เสถียรธรรมสถาน พุทธศาสนา ผู้หญิงชนชั้นกลาง ที่พักพิงทางอารมณ์ความรู้สึก

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “ความเปลี่ยนแปลงทางความคิด ระบบคุณค่า และระบอบอารมณ์ความรู้สึกของชนชั้นกลางไทย พ.ศ. 2500 - 2560” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) โดยมี ศาสตราจารย์เกียรติคุณสายชล สัตยานุรักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย

² นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. อีเมล: boontariga.bp@gmail.com

Sathira-Dhammasathan: The Emotional Refuge of Middle-class Thai Women from the 2000s-2010s

Boontariga Puangkham³

Abstract

This article aims to study the teaching of Maechii Sansanee Sthirasuta, the well-known Thai nun, and Sathira-Dhammasathan as "emotional refuge" for middle-class Thai women. Sathira-Dhammasathan is the special Buddhist community which helps middle-class Thai women in Thailand overcoming their emotional sufferings, life problems, and identity crises. The concept of the extinction of suffering is emphasized by Maechii Sansanee Sthirasuta, not only improves the lives and mental state of middle-class Thai women, but also provides them a new sense of self worth and a new meaning of freedom. These new emotions are the result of a synthesis of Modern Buddhism and liberal values held by middle-class Thai women. These phenomena might be seen as a new approach of middle-class Thai women to accomplish the ultimate aim of enlightenment in the modern world. Furthermore, Maechii Sansanee Sthirasuta and Sathira-Dhammasathan are one of the new religious movements that have shaped the emotional regime of middle-class Thai women, particularly well-educated middle-class women in Thailand from 1997 up to the present.

Keywords: Sansanee Sthirasuta, Sathira-Dhammasathan, Thai Buddhism, middle class woman, emotional refuge

³ Student, Department of History, Faculty of Humanities, Chiang Mai University. e-mail: boontariga.bp@gmail.com

บทนำ

ความผันผวนของสภาพเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยมเสรีช่วงทศวรรษ เป็นต้นมา ส่งผลให้ชนชั้นกลาง 2540 จำนวนมากเกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิตรวมไปถึงทางด้านอารมณ์และจิตใจปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางที่ก้าวเข้าสู่ระบอบการทำงานนอกบ้าน ซึ่งนำไปสู่ความทุกข์ทนทางจิตใจที่เมื่อผู้หญิงไม่สามารถระบายความทุกข์ในใจออกไปได้ จึงก่อให้เกิดเป็นความเจ็บปวดทางด้านอารมณ์จนต้องแสวงหา) ”ที่พักพิงทางอารมณ์“emotional refuge) ซึ่งผู้หญิงชนชั้นกลางเองได้นำตัวเองเข้าไปทดลองและแสวงหาพื้นที่พักใจและอารมณ์หลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น นวนิยาย ความเชื่อ ไสยศาสตร์ ศาสนา หรือ ลัทธิพิธีต่างๆ โดยเฉพาะสำนักที่มีผู้นำเป็นผู้หญิง (Khongthana, 2015, p. 123) เช่น ลัทธิพิธีบ้านสวนพระมิต ลัทธิพิธีอนุตตรธรรม เป็นต้น รวมไปถึงการปฏิบัติธรรมในสถานปฏิบัติธรรมของแม่ชี เช่น เสถียรธรรมสถาน สำนักปฏิบัติธรรมพุทธสาวิกา เป็นต้น ความเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ทำให้เกิดกระแสธรรมะแนวใหม่หรือการปฏิบัติธรรมแบบใหม่แพร่หลายขึ้นในกลุ่มชนชั้นกลาง โดยเฉพาะชนชั้นกลางเพศหญิง อย่างไรก็ตาม การเลือกใช้บริการศาสนาหรือลัทธิพิธีเหล่านี้ยังแตกต่างกันออกไปในแง่ของความแตกต่างของระดับรายได้ ระดับการศึกษา การประกอบอาชีพ ค่านิยม ฯลฯ ลัทธิพิธีเหล่านี้จึงเป็นดัง ที่ถูกผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองต่อ ”สินค้า“ ความต้องการเฉพาะของแต่ละบุคคลด้วย (Ibid., p. 125)

นอกจากลัทธิพิธีและสถานปฏิบัติธรรมจะกลายเป็นแหล่งพักพิงทางอารมณ์ความรู้สึกให้แก่ผู้หญิงแล้ว การเข้าร่วมกิจกรรม ปฏิบัติธรรม หรือฟัง/อ่านธรรมะแนวใหม่เหล่านี้ยังช่วยก่อรูประบอบอารมณ์ความรู้สึกแบบใหม่ในกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางที่เชื่อมอยู่กับค่านิยมทางสังคมแบบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความงามทางด้านจิตวิญญาณ ความเป็นอิสระ ความเป็นตัวของตัวเอง ฯลฯ โดยสถานปฏิบัติธรรมแห่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงอย่างมากในกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางในเมืองในช่วงเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมา คือ “เสถียรธรรมสถาน” อันเป็นสถานที่ที่มีภาพลักษณ์และบรรยากาศที่ปลอดภัยสำหรับผู้หญิง รวมทั้งเข้ากันได้ดีกับวิถีชีวิตของชนชั้นกลางในเมือง เสถียรธรรมสถานจึงกลายเป็นสถานปฏิบัติธรรมทางพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมแห่งหนึ่งในไทย โดยมีแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต อดีตนางแบบชื่อดังในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นทั้งผู้ก่อตั้งและผู้นำในสถานปฏิบัติธรรมอันร่มรื่นสงบสุขดังกล่าว

เสถียรธรรมสถานเป็นพื้นที่ทางธรรมสมัยใหม่ที่ผู้หญิงชนชั้นกลางหลากหลายกลุ่มนิยมเข้าร่วมปฏิบัติธรรมและบวชชีอยู่เสมอ โดยเฉพาะผู้หญิงมีการศึกษาในเมือง หลักธรรมคำสอนของแม่ชีคันสนีย์ที่เผยแพร่ผ่านสื่อวิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ และสื่อออนไลน์ยังมีอิทธิพลต่อความคิดและอารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิงชนชั้นกลางอีกหลายกลุ่มที่ต้องการใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตท่ามกลางปัญหาที่เผชิญ บทความนี้จึงพยายามที่จะมองบทบาทของเสถียรธรรมสถานและคำสอนของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุตในฐานะที่พักพิงทางอารมณ์ความรู้สึกที่ช่วยให้ผู้หญิงชนชั้นกลางในเมืองสามารถก้าวข้ามผ่านความทุกข์ทนทางอารมณ์ความรู้สึกจากปัญหาต่างๆ ในชีวิต ในขณะที่เดียวกันคำสอนและงานเขียนอื่นๆ ที่ตีพิมพ์โดยเสถียรธรรมสถานยังช่วยให้ผู้หญิงชนชั้นกลาง โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงมีการศึกษา (อันเป็นดังกลุ่มผู้สนับสนุนหลักและเผยแพร่แนวคิดของเสถียรธรรมสถานสู่สังคม) ค้นพบคุณค่าทางอารมณ์และจิตวิญญาณ ตลอดจนความหมายในชีวิตแบบใหม่ที่เชื่อมอยู่วิถีคิดแบบพุทธศาสนาที่เน้นการเปลี่ยนแปลงตัวเอง “จากภายใน” อีกด้วย

ความเป็นมาของเสถียรธรรมสถานและแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต

แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต มีนามเดิมว่า ตุ๊กตา คันสนีย์ ปัญญศิริ ออกบวชเมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2523 โดยมีพระครูภาวนาภิธาน (พระครูเล็ง) เจ้าอาวาสวัดศิริพงษ์ธรรมนิมิตเป็นพระอุปชฌาย์ งานแรกของแม่ชีคันสนีย์หลังก้าวเข้ามาอยู่ไถ่ร่มเงาของพุทธศาสนานั้นเป็นงานที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าอาวาสวัด (หลวงพ่อกาวนาภิธาน) ให้รับผิดชอบดูแลศูนย์เด็กเล็กซึ่งเป็นศูนย์ที่หลวงพ่อดำเนินงานขึ้น จนกระทั่งเสถียรธรรมสถานถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2530 แม่ชีคันสนีย์จึงได้ขยายงานที่ทำอยู่เดิมไปสู่ผู้หญิงด้วย โดยมุ่งเน้นในการ “สร้างชีวิต” ให้แก่เด็กและผู้หญิงที่ประสบปัญหาชีวิต (Kamphu Na Ayutthaya, 2003, p. 3) นอกจากนี้ โครงการและงานต่างๆ ที่ขับเคลื่อนในเสถียรธรรมสถานนั้น ถือว่าได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากพุทธทาสภิกขุ ดังเช่นที่แม่ชีคันสนีย์กล่าวอยู่เสมอว่า “คำสอนของท่านคือการทำงานของเสถียรธรรมสถาน” สถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้จึงมีคำขวัญประจำที่มุ่งเน้นการสร้างโลกให้ “มีธรรมเป็นมารดา” (Sawika, 2004, p. 153) โดยคำสอนและโครงการต่างๆ ยังพัฒนาต่อยอดมาจากคำสอนของพุทธทาสภิกขุด้วย

“เสถียรธรรมสถาน” เป็นชื่อที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภะ) หลวงพ่อใหญ่ ผู้เป็นพระอาจารย์ของหลวงพ่อกาวนาภิธานเป็นผู้ตั้งให้ โดยมีความหมายว่า “สถานที่ที่มีธรรมะอันมั่นคงและยั่งยืน” (Ibid.) การทำงานของเสถียรธรรมสถานมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะเด็ก สตรี และนักบวชผู้หญิง โดยการใช้หลักพุทธธรรมนำสังคม ทั้งยังให้ความสนใจต่อสิทธิสตรีและการพัฒนาสตรีด้วยหลักธรรม เพื่อผลักดันให้ผู้หญิงได้รับการพัฒนาสติปัญญาที่มีความรู้ทางธรรมเป็นรากฐาน รวมทั้งสามารถใช้ศักยภาพของตนเองในการช่วยเหลือมนุษยชาติ ในปี พ.ศ. 2534 แม่ชีคันสนีย์ได้เริ่มดำเนินงาน “บ้านสายสัมพันธ์” โดยให้ความช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กที่เคยถูกทารุณกรรมทางเพศและตั้งครุฑแบบไม่พึงประสงค์มีโอกาสดูแลตัวเองและยืนหยัดด้วยพลังใจ รวมทั้งพลังของความเป็นแม่ในตัวของผู้หญิงเอง (Chudabuddhi, 2005, p. 15) นอกจากนี้ แม่ชีคันสนีย์ยังสร้างสรรค์ “โครงการจิตประภัสสรตั้งแต่อนอนอยู่ในครรภ์” ขึ้นในปี พ.ศ. 2547 เพื่อส่งเสริมให้พ่อแม่ได้ศึกษาและปฏิบัติตนตามหลักพุทธวิธีที่มีธรรมะเป็นแนวทางในการครองชีวิตครอบครัว และให้กำเนิดลูกที่มีจิตประภัสสร (Sukwat & Sthapitano, 2010, p. 146) และต่อมาในปี พ.ศ. 2551 แม่ชีคันสนีย์ได้ก่อตั้ง “สาวิกาสิกขาลัย” เพื่อสร้างผู้หญิงทางธรรมและส่งเสริมให้คนบรรลุธรรม อันหมายถึงการอยู่กับโลกได้อย่างเหนือโลก อยู่กับโลกอย่างไม่เป็นโลก อยู่กับโลกอย่างเป็นอิสระชน โดยไม่ต้องเอาตัวเองออกจากโลก (Dhammasawasdee, 2011b, p. 10) นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมและโครงการอื่นๆ อีก เช่น โครงการสร้างโลกผ่านเด็ก โครงการนักสู้คู่คุณธรรม โครงการศิลปะการพัฒนาชีวิตด้วยอานาปานสติภาวนา เป็นต้น

การแสวงหาพุทธศาสนาในฐานะที่พักพิงทางอารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิงชนชั้นกลางในเมือง

การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของไทยในช่วงทศวรรษ 2520 ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 ได้เปิดโอกาสทางการศึกษาและโอกาสทางชีวิตให้แก่ผู้หญิงไทยมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางในเมือง จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้บทบาทของผู้หญิงมิได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงแต่ในครัวเรือนอีกต่อไป หากแต่ผู้หญิงชนชั้นกลางเหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทในภาคเศรษฐกิจของประเทศมากขึ้น การออกมาทำงานนอกบ้านยังช่วยให้ผู้หญิงสามารถดึงศักยภาพของตัวเองออกมาใช้ได้อย่างเต็มที่ขณะเดียวกัน วิถีชีวิตแบบใหม่นี้ยังมาพร้อมกับความคิดที่ว่าผู้หญิงสามารถพึ่งพาตัวเองได้ ทั้งยังช่วยให้เกิดอัตลักษณ์แบบใหม่ในผู้หญิงชนชั้นกลางอีกด้วย (Khongthana, 2015, p. 78) ด้วยเหตุนี้ ผู้หญิงชนชั้นกลางจำนวนมากจึงกล้าที่จะเดินออกมาจากพื้นที่ภายในบ้าน (พื้นที่ส่วนตัว) เข้าไปสู่พื้นที่สาธารณะอย่างสง่างามและเต็มไปด้วยความมั่นใจยิ่งกว่าผู้หญิงในยุคก่อนหน้านี้ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังได้ก่ออุบะบอบ

อารมณ์ความรู้สึกแบบใหม่ของผู้นับถือที่เชื่อมโยงและเกี่ยวพันอยู่กับคุณค่าของความเป็นหญิงแบบเดิมและความเป็นหญิงแบบใหม่อยู่อย่างเข้มข้น

ภัทริยา คงธนะ (2015) อธิบายว่า การปะทะกันระหว่างคุณค่าความเป็นหญิงแบบเดิมและแบบใหม่นั้น ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้นับถือชนชั้นกลางในเมืองอย่างสูง เนื่องจากความต้องการเป็นตัวของตัวเองตามแบบเสรีนิยมของผู้นับถือยุคใหม่และความคาดหวังในความเป็นผู้นับถือทั้งในบทบาทผู้นับถือที่ดี แม่และเมียที่ดีที่สังคมและวัฒนธรรมแบบไทยๆ ได้ปลูกฝังมาตั้งแต่เด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ทำให้ผู้นับถือไม่สามารถเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วทิ้งอีกอย่างลงไปได้ เพราะหากผู้นับถือเลือกที่จะเป็นตัวของตัวเองแล้วทิ้งความเป็นหญิงแบบดั้งเดิมไป อาจทำให้เกิดการลงโทษทางความรู้สึกผ่านการนินทา การตำหนิติเตียน การพูดจาเสียดสี ฯลฯ หรือถ้าหากเลือกเอาแต่ความเป็นผู้นับถือแบบดั้งเดิมโดยละทิ้งความเป็นตัวเองไป ก็อาจจะถูกมองว่า เชื้อม ไม่มีเสน่ห์ หรือกระทั่งอาจทำให้เกิดปัญหาการนอกใจของสามีได้ ไม่ว่าทางใดทางหนึ่งก็ส่งผลให้การแสวงหาตัวตนและความสุขของผู้นับถือเป็นไปอย่างยากลำบาก ขณะที่การเลือกอยู่ในพื้นที่ตรงกลางระหว่างคุณค่าแบบเดิมและแบบใหม่นั้นก็เป็นไปได้โดยยาก หรืออาจพูดได้ว่าเกิดความทุกข์ใจมากกว่าความสุขใจ

นอกจากการปะทะกันระหว่างคุณค่าของความเป็นผู้นับถือทั้งสองแบบแล้ว ผลกระทบจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ยังทำให้ศักยภาพของผู้นับถือชนชั้นกลางสั่นคลอนอีกด้วย ความเสี่ยงที่ชนชั้นกลางต้องเผชิญนั้นส่งผลทำให้ชีวิตของชนชั้นกลางไทยจำนวนหนึ่งรู้สึกขาดความมั่นคงทางจิตใจ เพราะชีวิตของพวกเขาในสังคมทุนนิยมนั้นวางอยู่บนหลักการที่ว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์สูงสุดของตนเอง แทนที่จะอยู่ในระบบโครงสร้างเศรษฐกิจที่ได้รับการออกแบบมาเพื่อประสานความสัมพันธ์ในเชิงศีลธรรม-น้ำใจ ในขณะที่การใช้ทรัพยากรในการดำรงชีวิตในปัจจุบันก็เปลี่ยนแปลงไปมากและเกิดการแตกตัวทางชนชั้นที่สูงขึ้น โดยก่อให้เกิดความขัดแย้งจึงสูงขึ้นทุกแห่งหน (Sattayanurak, 2013, p. 305) อาจกล่าวได้ว่า ระบบโครงสร้างเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีดังกล่าวส่งผลให้ชนชั้นกลางทั้งเก่าและใหม่เกิดความรู้สึกที่โดดเดี่ยวและไม่มั่นคงทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคมเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว รวมไปถึงการมองสังคมและชีวิตของตนเอง ชนชั้นกลางจำนวนมากจึงพยายามแสวงหาที่พักพิงทางอารมณ์ความรู้สึกที่จะช่วยให้ตัวพวกเขาเองสามารถสลัดความรู้สึกไม่มั่นคงที่สะสมอยู่ในจิตใจออกไปได้ พุทธศาสนาที่เสนอตัวเองเป็นดังที่พักพิงทางจิตใจมาโดยตลอดจึงกลายเป็นทางเลือกที่ผู้นับถือชนชั้นกลางจำนวนหนึ่งหันกลับเข้าไปหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มสำนักปฏิบัติธรรมและลัทธิที่มีผู้นับถือเป็นเจ้าสำนักหรือผู้นำ

นอกจากนี้ พุทธศาสนาสมัยใหม่ที่เริ่มเติบโตขึ้นมาตั้งแต่ก่อนทศวรรษ 2500 ได้ส่งผลให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาแบบใหม่ขึ้น จนเกิดเป็นกลุ่มพุทธศาสนาระแสใหม่ที่เข้ามามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อกลุ่มชนชั้นกลางในเมืองตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ทั้งยังสามารถทำงานได้สอดคล้องกับความเป็นทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยอย่างลงตัว จนเกิดเป็นลัทธิพิธีต่างๆ มากมายที่เชื่อตนเองเป็นส่วนหนึ่งกับพุทธศาสนาเถรวาท (Potjanalawan, 2019) ซึ่งพุทธศาสนาสมัยใหม่นี้เองได้กลายเป็นดังศาสนาของปัจเจกบุคคล ที่ปัจเจกบุคคลสามารถเลือกสมาทานตามรสนิยมที่แตกต่างกันไปของแต่ละคน

ดังนั้น เมื่อการเลือกนับถือศาสนากลายเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล ก็ทำให้ผู้คนบางส่วนรู้สึกว่าตนเองไม่จำเป็นต้องพึ่งวัดหรือพระสงฆ์อีกต่อไป เพราะมีตัวเลือกที่เพิ่มมากขึ้นเป็นเท่าตัว ไม่ว่าจะเป็นสำนักชี ลัทธิพิธีต่างๆ ที่ผู้คนสามารถเลือกรับเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาตนเอง รวมถึงแก้ปัญหาในชีวิตตนเองได้ โดยไม่ต้องกลัวว่าจะแตกต่างไปจากคนอื่น (Visalo, 2003) เช่นเดียวกัน การเกิดขึ้นของลัทธิพิธีของผู้นับถือเองก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามไปด้วยในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งอาจอธิบายได้ว่าเป็นผลอันเนื่องมาจากการที่ผู้นับถือต้องการให้ผู้นับถือด้วยกันเป็นผู้เยียวยาบำบัดหรือแนะนำทางจิตใจ รวมถึงพัฒนาคุณค่าในตัวเอง เพราะเชื่อว่าผู้นับ

ยอมเข้าใจปัญหาชีวิตและจิตใจของผู้หญิงด้วยกันมากกว่า ด้วยเหตุนี้ ผู้หญิงจึงมักเลือกสถานที่อย่างเช่นสำนักแม่ชี หรือลัทธิพิธีที่มีผู้หญิงเป็นเจ้าของสำนัก การเลือกใช้พื้นที่ทางธรรมแบบใหม่นี้ ยังถือได้ว่าเป็นการตื่นตัวของผู้หญิงต่อการนำเอาพุทธศาสนามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต (Ibid., p. 190) แต่ในอีกแง่หนึ่ง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการปรับตัวของกลุ่มผู้หญิงในพุทธศาสนาเองเพื่อรองรับและสร้างพื้นที่ทางสังคมและทางศาสนาของตัวเองขึ้นมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา

แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทิณวัฒน์ (2009) กล่าวว่า เนื่องจากความเป็นเพศหญิงของแม่ชีในพุทธศาสนาทำให้ผู้หญิงถูกผลักออกไปอยู่พื้นที่ชายขอบของศาสนาอย่างยาวนาน แม่ชีจึงมีการปรับตัว ดิ้นรน และต่อรองตัวเองภายใต้ระบบชายเป็นใหญ่ในพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อผลักดันตัวเองออกมาจากความเป็นชายขอบทางพุทธศาสนาด้วย โดยการสร้างอัตลักษณ์ของตัวเองขึ้นมาเพื่อต่อรองกับอำนาจทั้งของพระในวัดและสังคม แม่ชีจำนวนมากได้พัฒนาบทบาทของตนเองขึ้นมาผ่านการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นบทบาทของผู้หญิงที่สังคมยอมรับอยู่แล้ว โดยเฉพาะในเรื่องของการช่วยเหลือและพัฒนาผู้หญิง เด็ก และสังคม อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มแม่ชีและภิกษุณีพยายามที่จะไม่เน้นภาพลักษณ์ของความเป็นสตรีเพศในพื้นที่ทางศาสนา แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าความเป็นพุทธใหม่ของกลุ่มสตรีทางศาสนาเกิดจากความเป็นเพศหญิงด้วย โดยการใช้ความเป็นเพศนั้นในการเข้าไปมีส่วนร่วมและสร้างมิติที่เกาะเกี่ยวอยู่กับศาสนา (Buddhisro, 2017)

การขยายการทำงานเข้าไปในพื้นที่ของการสังคมสงเคราะห์อย่างเข้มข้นมาตั้งแต่หลังการก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทยในช่วงทศวรรษ 2510 ส่งผลให้ภาพของแม่ชีนั้นกลายเป็นภาพของคนทำงานเพื่อสังคมและเต็มไปด้วยความซื่อสัตย์ใจต่อผู้อื่น นอกจากนี้ การทำงานสังคมสงเคราะห์ยังช่วยสร้างบทบาทของแม่ชีในฐานะผู้ให้กำลังใจและสนับสนุนทางอารมณ์ให้แก่ผู้ที่เข้ามาใช้บริการ โดยการนำเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ (Thichakorn, 2001, p. 84) อาจกล่าวได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมที่นำโดยแม่ชีทั้งหลายส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการพยายามปรับตัวเองเพื่อต่อรองกับอำนาจของผู้ชายในพุทธศาสนา ในขณะเดียวกัน การปรับตัวนี้ก็เกินไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่พึงพิงทางอารมณ์ความรู้สึกของผู้หญิงด้วย ซึ่งเสถียรธรรมสถานถือว่าเป็นตัวอย่างที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของแม่ชีและผู้หญิงชนชั้นกลางในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

เสถียรธรรมสถานในฐานะที่พึงพิงทางอารมณ์ความรู้สึก

การเริ่มต้นทำงานด้านผู้หญิงและเด็กอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเสถียรธรรมสถานในปี พ.ศ. 2530 ของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต ช่วยให้สถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้กลายเป็นพื้นที่ที่ให้ความรู้สึกปลอดภัยแก่ผู้หญิงนับตั้งแต่ย่างเท้าเข้ามาในสถานที่ดังกล่าว โครงการ “บ้านสายสัมพันธ์” อันเป็นการทำงานช่วยเหลือผู้หญิงและเด็กสาวที่ถูกทารุณกรรมทางเพศจนตั้งครรภ์ รวมทั้งผู้หญิงที่ตั้งครรภ์นอกสมรสโดยที่ผู้เป็นพ่อไม่รับผิดชอบและแม่ก็ไม่สามารถเลี้ยงดูลูกได้ด้วยตนเอง สร้างชื่อเสียงให้กับแม่ชีคันสนีย์และเสถียรธรรมสถานอย่างมาก ซึ่งโครงการนี้ยังช่วยให้เสถียรธรรมสถานเป็นที่รู้จักในด้านการทำงานเพื่อผู้หญิงโดยเฉพาะอีกด้วย การทำงานกับผู้หญิงที่มีปัญหามาตั้งแต่ช่วงแรกของการก่อตั้งเสถียรธรรมสถานยังทำให้ภาพของเสถียรธรรมสถานเป็นมากกว่าสถานปฏิบัติธรรม แต่เปรียบได้กับการเป็นบ้านหลังที่สองของผู้หญิง และเป็นสถานที่ที่เข้าอกเข้าใจผู้หญิงที่ต้องทุกข์ทนกับชีวิตและความคาดหวังจากสังคม ทั้งยังไม่นำเอาอดีตของผู้หญิงมาตัดสิน หากแต่สอนให้ผู้หญิงเรียนรู้ที่จะอยู่กับปัจจุบันอย่างคนที่พึงพาตัวเองเป็น (Chudabuddhi, 2005, p. 27)

การช่วยให้ผู้หญิงสามารถลุกขึ้นยืนได้ด้วยตนเองและพึ่งพาตัวเองได้ในระยะยาวเป็นเหมือนแรงดึงดูดให้กลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางในเมือง โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ชีวิตของพวกเธอกำลังประสบกับวิกฤติชีวิต เลือกที่จะเดินเข้ามาใช้เสถียรธรรมสถานเพื่อเป็นที่พึ่งพิงทางอารมณ์ความรู้สึก หรือเป็นที่หลบหลีกความวุ่นวายหรือ

ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นในชีวิตของพวกเธอ แม่ชีคันสนีย์กล่าวถึงผู้หญิงที่เข้าร่วมกิจกรรมในเสถียรธรรมสถาน ช่วงก่อนหน้าทศวรรษ 2550 ว่า กว่าครึ่งของจำนวนผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมในเสถียรธรรมสถานนั้นอยู่ในวัยทำงานและมีสถานภาพ “โสด” เป็นส่วนใหญ่ โดยเป็นผู้หญิงที่โสดเพราะยังไม่ได้แต่งงาน โสดจากการหย่าหรือกำลังตัดสินใจที่จะครองตัวเป็นโสด (Secret, 2010, p. 70) จากการสำรวจหลักฐาน ผู้เขียนพบว่าคำถามและเรื่องราวที่มักถูกส่งเข้ามาปรึกษาทุกซกกับแม่ชีคันสนีย์อยู่เสมอ ผ่านรายการวิทยุ จดหมาย คอลัมน์นิตยสาร ฯลฯ ได้แก่ ปัญหาความไม่มั่นใจในตัวเอง ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ปัญหาทางด้านอารมณ์ ปัญหาครอบครัวที่สามีนอกใจ ฯลฯ ซึ่งเป็นปัญหาที่สะท้อนให้เห็นความรู้สึกไม่มั่นใจ คับข้องใจ และสับสนในคุณค่าของตัวเองที่ผู้หญิงต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน

อาจกล่าวได้ว่า ผู้หญิงชนชั้นกลางยังคงมีความรู้สึกที่รุนแรงต่อ “ความไม่มั่นคง” และสภาวะ “สังคมความเสี่ยงสูง” (Khongthana, 2015, p. 104) แม้ว่าปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ.2540 จะผ่านไป แต่ปัญหาครอบครัวรวมไปถึงการใช้ชีวิตในเมืองของผู้หญิงที่ต้องอยู่ห่างไกลจากครอบครัวยังคงส่งผลให้ผู้หญิงจำนวนหนึ่งรู้สึก “โดดเดี่ยว” และไม่มั่นคง ภาพของเสถียรธรรมสถานที่เป็นดัง “ป่าในเมือง” (Sawika, 2004, pp. 66-67) จึงกลายเป็นแหล่งหลบหลีกความวุ่นวายและความโดดเดี่ยวในเมืองใหญ่ที่เหมาะสมสำหรับผู้หญิงอย่างมาก เนื่องจากเสถียรธรรมสถานเป็นองค์กรทางศาสนาที่มีการปรับเปลี่ยนตัวเองให้สอดคล้องกับความเป็นสังคมเมืองอยู่ตลอด (Wiwattanapirak, 2004) ด้วยแนวคิดและงานพุทธศาสนาเพื่อสังคมของแม่ชีคันสนีย์เป็นไปตามการอิงอาศัย 3 ชั้นคือ พึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง และรวมเป็นกลุ่มอย่างมีพลัง (Setthabut, 2016, p. 112) แนวคิดดังกล่าวทำให้ผู้หญิงที่เข้ามาสู่เสถียรธรรมสถานนอกจากจะได้ที่พักพิงแล้ว ยังได้สังคมและการปลอบประโลมใจ ตลอดจนการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพที่จะพึ่งตัวเองได้ มีตัวเองเป็นเพื่อน เป็นตัวของตัวเอง และมองโลกในแง่บวกมากขึ้น

กิจกรรมต่างๆ ที่จัดทำขึ้นในเสถียรธรรมสถานได้รับการออกแบบมาเพื่อผู้หญิงโดยเฉพาะ เช่น โครงการบวชแม่ชีศีล 10 และการอบรมศิลปะการพัฒนาชีวิตด้วยวิถีอานาปานสติภาวนาที่กลายเป็นดังพิธีกรรมที่ช่วยให้ผู้หญิงก้าวผ่านความทุกข์ทรมานต่างๆ ในชีวิตได้อย่างราบรื่น เช่นกรณีของคุณวรรณิ์ เจริญสุข ที่กล่าวถึงการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของเสถียรธรรมสถานว่า เนื่องจากตัวเธอเติบโตขึ้นมาในครอบครัวที่ไม่อบอุ่น ทำให้รู้สึกว่าไม่มีใครรัก จึงอยากหาที่พึ่งที่จะสามารถรับฟังความรู้สึกของตนเอง (Wiwattanapirak, 2004, p. 78) หรือแม่ชีมณฑนา หงส์เจริญชัย ที่กล่าวว่าความทุกข์เรื่องครอบครัวเป็นเหตุผลที่สำคัญในการตัดสินใจเข้ามาบวชชี เมื่อเข้าสู่เส้นทางธรรมนี้แล้ว แม่ชีมณฑนาารู้สึกว่า “ก็รู้จักตัวเองเยอะขึ้น” และ “ทุกข์ก็น้อยลง” (Sawika, 2004, p. 249)

ในขณะที่เพชรยุพา บุรณศิริจรัสรัฐ บรรณาธิการและกรรมการสำนักพิมพ์ เฉ.เดียมมอ กล่าวถึงเป้าหมายในการบวชชีที่เสถียรธรรมสถานว่า ครั้งแรกนั้นเพื่อทดแทนบุญคุณของพ่อซึ่งป่วยเป็นโรคไต แต่หลังจากสึกออกมาแล้ว “ชีวิตก็มีแต่สิ่งดีงามเข้ามารายล้อม นับเป็นเรื่องมหัศจรรย์ของชีวิตที่คุณพ่อหายจากโรคไตเป็นปกติทั้ง และสุขภาพแข็งแรงดีงาม ในส่วนของข้าพเจ้า ก็มีแต่ข่าวดีเข้ามา โดยเฉพาะเรื่องการทำงาน การเงิน และการคบคน เหมือนธรรมะจัดสรรให้เราได้อยู่บนโลกของผู้ที่มีศีลที่เสมอกัน” (Dhammasawasdee, 2012a, p. 8) ในขณะเดียวกัน ทันตแพทย์หญิงบุษกร วงศ์ไศลย กล่าวถึงการบวชว่านอกจากจะทำให้เธอเห็น “อิสระในตัวเอง” แล้วยังเป็นเหมือน “การฟอกใจให้สะอาดขึ้น” (Dhammasawasdee, 2012b, p. 17) จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงที่เข้าร่วมกิจกรรมของเสถียรธรรมสถานเป็นผู้หญิงที่ประสบปัญหาในชีวิตที่ต่างกันออกไป หากแต่ผลที่ได้รับกลับคล้ายคลึงกัน นั่นคือ การรู้จักตัวเองและการมองโลกที่ต่างไปจากเดิม

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่อง “การลงทุนในปัจจุบัน” (Chudabuddhi, 2005, p. 244) ที่มองว่าปัจจุบันกรรมหรือชีวิตของผู้หญิงเป็นผลจากการลงทุนของตนเองนั้น ไปกันได้กับจิตหรือพฤติกรรมของผู้หญิงชั้นกลางในเมือง แม้ศิคันสนียกุลกล่าวถึงการลงทุนในปัจจุบันว่า “ปัจจุบันนี้แหละเป็นทั้งเหตุและผล ถ้าทำปัจจุบันดีที่สุด เราก็จะเป็นอิสระจากอดีต แล้วอนาคตก็ไม่ต้องกังวล เพราะอดีตเป็นเหตุ ปัจจุบันเป็นผล และปัจจุบันเป็นเหตุ อนาคตเป็นผล ปัจจุบันจึงเป็นทั้งเหตุและผล แม้จึงมองว่าปัจจุบันเป็นเวลาที่ประเสริฐที่สุด ตรงที่ทำให้เราเป็นอิสระจากอดีตด้วย แล้วก็ไม่ต้องคาดหวังกับอนาคต อยากให้อนาคตเป็นอย่างไร ก็ทำปัจจุบันให้ดี เพราะทุกอย่างนั้นไม่มีอะไรเกิดขึ้นโดยไม่มีเหตุและปัจจัย” (Sthirasuta & Leelabut, 2008, p. 68) คำสอนดังที่ยกมานี้ช่วยให้ผู้หญิงสามารถที่จะเป็นคนใหม่ได้ด้วยตัวของผู้หญิงเอง โดยไม่ต้องลืมหด แต่ใช้อดีตมาเป็นบทเรียนชีวิตเพื่อขับเคลื่อนชีวิตในปัจจุบัน และพยายามทำปัจจุบันให้ดีที่สุดเพราะปัจจุบันเป็นเหตุหรือปัจจัยที่กำหนดอนาคต ดังนั้น ชีวิตของผู้หญิงจึงเป็นชีวิตที่ผู้หญิงสามารถสร้างและจัดการเองได้ เนื่องจากผู้หญิงเป็นเจ้าของชีวิตของตัวเอง แนวคิดเหล่านี้จึงช่วยให้ผู้หญิงสามารถที่จะข้ามพ้นปัญหาและความทุกข์ทางจิตใจและอารมณ์ของตนเองไปได้ด้วยการไม่ยึดติดอยู่กับอดีตและรู้จักปล่อยวาง โดยมีตัวเองเป็นเพื่อน แล้วหันกลับมามองและดำเนินชีวิตด้วยอารมณ์ความรู้สึกเชิงบวกที่เชื่อมโยงอยู่กับวิถีทางธรรมมากขึ้น

เพราะฉะนั้น การเข้ามาปฏิบัติธรรมหรือการทำงานอาสาสมัครในเสถียรธรรมสถานนั้น นอกจากจะช่วยให้ผู้หญิงปลดปล่อยอารมณ์ที่ทับถมเอาไว้ออกมาและเรียนรู้ที่จะยืนหยัดด้วยตัวเองแล้ว ยังช่วยให้ผู้หญิงได้ค้นพบตัวตนใหม่ของตนเอง เรียนรู้ที่จะรักและให้อภัยตนเองเสมอ หรือเรียกได้ว่าเป็น “การเกิดใหม่บนเส้นทางธรรม” (Chudabuddhi, 2005, p. 102) ที่แม้ผู้หญิงเหล่านี้จะออกไปใช้ชีวิตฆราวาสตามปกติธรรมดาแล้ว แต่สามารถนำเอาธรรมะและหลักปฏิบัติต่างๆ ที่ได้จากเสถียรธรรมสถานไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ครอบครัว การทำงาน รวมไปถึงการจัดการตัวเองและครอบครัว ดังเช่น ดร. ดวงเพ็ญ สมศรี กล่าวว่า การได้เข้าร่วมโครงการสาวิกาสิกขาลัยของเสถียรธรรมสถานเปรียบเสมือนได้ “ชีวิตใหม่” (Sawika, 2014, p. 7) หรือกรณีของเอมมี แม็กซิม นักแสดงและนางแบบชื่อดัง ที่กล่าวว่า การบวชชีช่วยให้ตัวเองรู้สึกได้ว่าตนเองเกิดใหม่และเป็นคนใหม่ และพร้อมที่จะเผชิญกับโลกภายนอกอีกครั้งด้วยจิตใจและความคิดแบบใหม่ที่ได้นำ (Sathira-Dhammasathan SDS Channel, 2017b)

การเปลี่ยนแปลงความหมายการเข้าถึงพื้นที่ทางธรรมของผู้หญิงชนชั้นกลาง

กระแสการเรียกร้องสิทธิสตรีที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องส่งผลให้เกิดการตั้งคำถามต่อเนื้อหาและวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนาอย่างเข้มข้น งานศึกษาจำนวนมากตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาจึงให้ความสำคัญกับประเด็นของสิทธิและความเท่าเทียมของผู้หญิงในทางพุทธศาสนาอย่างจริงจัง (แม้จะมีการเรียกร้องเรื่องนี้มาตั้งแต่ทศวรรษก่อนหน้าแล้วก็ตาม) และเริ่มหันกลับไปอธิบายและตีความพุทธศาสนาโดยหวนกลับไปอธิบายผ่านคัมภีร์พุทธศาสนาสมัยพุทธกาลเพื่อยืนยันความเป็น “พุทธแท้” ผ่านการหยิบยกเอาเรื่องราวของผู้หญิงในสมัยพุทธกาลที่ได้รับการยกย่องและยอมรับโดยพระพุทธเจ้าขึ้นมาอธิบายอย่างแพร่หลาย เพื่อแสดงให้เห็นถึงสิทธิและศักยภาพของผู้หญิงในการเข้าถึงธรรม (บวช) และบรรลุธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ชายหรือนักบวชเพศชาย (เช่น Thavaro, 2000; Kunatippapong, 2008; Chittasupho, 2010; Phengwiphat, 2018; Magee, 2019) พุทธศาสนาสมัยใหม่จึงพยายามจะบอกว่า ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็มีศักยภาพ ในการเข้าถึงธรรม (เข้าใจธรรมอันลึกซึ้ง) และบรรลุธรรมได้อย่างเท่าเทียมกัน แต่จะช้าหรือเร็วนั้นเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่มีพื้นฐานจิตใจแตกต่างกัน เช่น อุปนิสัยส่วนตัวและการอบรมสั่งสอนที่เคยได้รับในอดีต (Vuddhikaro, 2014, p. 9)

เพราะฉะนั้น บทบาทในทางศาสนาของผู้หญิงจึงมีได้จำกัดอยู่เพียงในฐานะผู้ทำนุบำรุงหรือสนับสนุนพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาด้วย

พระระพิน พุทธิสาร (2017) กล่าวว่า การบวชภิกษุณีของรศ. ดร. ฉัตรกุลมาลย์ กบิลสิงห์ (ธัมมกันธา) ในปี พ.ศ. 2544 เป็นดั่งการก้าวเข้าสู่การพัฒนาที่มุ่งสร้างวาทกรรมเรื่องเพศ (gender) อันนำไปสู่การหาทางออกจากปัญหาของการบวชเป็นภิกษุณี ทั้งยังมีผลต่อการส่งเสริมให้ผู้หญิงมีพื้นที่ในการปฏิบัติธรรมซึ่งนำไปสู่การเกิดขึ้นและขยายตัวของสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ อย่างรวดเร็ว คำอธิบายดังกล่าวคล้ายคลึงกับสมฤทธิ์ ลือชัย (2014) ที่กล่าวว่าเมื่อเกิดกรณีภิกษุณีในไทย ทำให้ประเด็นเรื่องพุทธศาสนากับประชาธิปไตยโดยเฉพาะประเด็นเรื่องความเสมอภาคถูกจับตามองอีกครั้ง โดยสมฤทธิ์ไม่ปฏิเสธว่ากระแสประชาธิปไตยมีส่วนผลักดันให้สตรีเรียกร้องสิทธิในการบวช แต่การบวชของผู้หญิงไม่ใช่การเรียกร้องสิทธิ แต่เป็นการทวงสิทธิ อันเป็นสิทธิที่ผู้หญิงมีอยู่แล้วตั้งแต่แรกต่างหาก

ในขณะเดียวกัน กลุ่มผู้หญิงในศาสนาเองก็ได้มีการปรับวิถีปฏิบัติและเนื้อหาของพุทธศาสนาให้เข้ากับกระแสเสรีนิยมทางเพศที่แพร่หลายมากขึ้นเช่นกัน มีการหยิบยืมเอาคำหรือแนวคิดของโลกเสรีนิยมมาใช้ทั้งปรับความหมายใหม่ให้สอดคล้องกับความเป็นพุทธศาสนาเพื่อชักนำให้คนเข้าหาทางธรรม ไม่ว่าจะเป็นการเน้นอิสรภาพทางจิตใจ สิทธิในการพ้นทุกข์และการพัฒนาตัวเอง (Visalo, 2003) พุทธศาสนาของผู้หญิงสมัยใหม่ได้พัฒนาคำสอนให้ผู้หญิงสามารถที่จะเข้าถึงธรรมได้อย่างเท่าเทียมกับผู้ชาย ผู้หญิงเองสามารถพ้นทุกข์ได้ไม่ต่างจากผู้ชาย คำสอนหรือหนังสือธรรมะแนวใหม่ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาจึงมักจะมีคำสำคัญๆ เช่น เสรีภาพ อิสรภาพ หรือการเป็นอิสระของผู้หญิง เป็นต้น

“อิสระทางจิตใจ” : คุณค่าชีวิตแบบใหม่ของผู้หญิงชนชั้นกลางที่มีการศึกษาในเมือง

การมีความสามารถในการทำงานและหาเงินด้วยตัวเองซึ่งทำให้ผู้หญิงมีอิสระทางเศรษฐกิจโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้ชายอีกต่อไปนั้น นำมาซึ่งความคิดและมุมมองที่ช่วยให้ผู้หญิงมองเห็นคุณค่าในตัวเองโดยไม่ต้องพึ่งใคร และต้องการมีอิสระทางร่างกาย จิตใจ และเศรษฐกิจ รวมถึงเวลาเพื่อลดความเสี่ยงทางด้านความสัมพันธ์ด้วย (Upenkeaw, 2009, p. 70) ทำให้ผู้หญิงมุ่งแสวงหาพื้นที่ที่สามารถช่วยในการพัฒนาคุณค่าภายในของตัวเองได้อย่างราบรื่นและได้มากที่สุด ผู้หญิงจำนวนหนึ่งจึงหันเข้าหาพื้นที่ทางธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อช่วยให้ตนเองสามารถพัฒนาคุณค่าทางจิตวิญญาณภายในได้ รวมทั้งเพื่อให้สอดคล้องกับกระแส “ความสวยจากภายใน” อันเป็นที่นิยมของผู้หญิงชนชั้นกลางมีการศึกษาในเขตเมือง

ชนิกานต์ รัตนสิริ (2011) ศึกษาเรื่องพฤติกรรมบริโภคของผู้หญิงโสดกล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา มีการเกิดขึ้นของผู้หญิงที่มีอัตลักษณ์แตกต่างกันมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น ผู้หญิงทำงาน ผู้หญิงรักสุขภาพ ผู้หญิงรักการท่องเที่ยว ฯลฯ โดยการให้คุณค่ากับความเป็นผู้หญิงมีความแตกต่างออกไปจากเดิมนี้อาจส่งผลให้ตัวตนของผู้หญิงแตกต่างออกไปจากเดิมอีกด้วย ผู้หญิงชนชั้นกลางที่มีการศึกษาจึงพยายามแสวงหาพื้นที่ที่สามารถแสดงออกถึงความเป็นตัวของตัวเอง และช่วยสนับสนุนตัวตนและอัตลักษณ์ของตัวเองให้มีพื้นที่ในสังคมและในสายตาของคนรอบข้าง ขณะเดียวกัน การกลายเป็นผู้หญิงยุคใหม่หรือผู้หญิงที่ทันสมัยนั้น ผู้หญิงยังต้องการกิจกรรมหรือพื้นที่ที่จะไม่ลดทอนคุณค่าของตัวเองลง แต่ต้องการเพิ่มคุณค่าของตัวเองในพื้นที่อื่นๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความคาดหวังใหม่ๆ ของสังคม เช่น การสร้างตัวตนที่สวยงามภายใน แทนความสวยแค่เพียงรูปร่างหน้าตาภายนอก ดังนั้น ผู้หญิงชนชั้นกลางในเมืองหลายกลุ่มจึงนิยมการทำบุญตักบาตรและการปฏิบัติธรรมกันอย่างแพร่หลาย ลัทธิพิธีหรือสถานปฏิบัติธรรมจึงกลายเป็นดังตัวเลือกที่ผู้หญิงให้ความสำคัญ

นอกจากนี้ คุณค่าของผู้หญิงที่เน้นการพึ่งพาตัวเองกลายเป็นคุณค่าอันสำคัญที่แพร่หลายในกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลาง โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงมีการศึกษา ผู้หญิงกลุ่มนี้จำนวนมากจึงแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจที่จะช่วยให้เกิดความมั่นคงทางจิตวิญญาณมากกว่าความมั่นคงทางด้านอื่นๆ รวมทั้งช่วยให้เกิดความรู้สึกเป็นอิสระทางจิตใจหรือจิตวิญญาณ คำสอนที่แม่ชีคันสนียัมมักจะเน้นอยู่เสมอคือการพัฒนาให้ผู้หญิงเป็นผู้ที่มีอิสระจากความทุกข์ด้วยปัญญา ซึ่งคำสอนเหล่านี้ช่วยให้ผู้หญิงที่ทั้งโสดและไม่โสดรู้สึกได้ว่า “ความเป็นอิสระ” หรือ “เสรีภาพ” ในทางจิตวิญญาณนั้น เป็นสิ่งที่ผู้หญิงสามารถสร้างขึ้นได้ด้วยตัวเองโดยที่ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องเข้าไปทำบุญในวัดหรือไปบวช โดยความรู้สึกเป็นอิสระจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้หญิงมองเห็นคุณค่าในตัวเอง และพร้อมที่จะนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาไปปฏิบัติใช้ในการทำหน้าที่และการดำรงชีวิตในแต่ละวัน เนื่องจาก “ผู้หญิงทุกคนสามารถพ้นทุกข์ได้ด้วยการพึ่งตนเองเท่านั้น มิใช่การอ้อนวอนขอแต่อย่างใด” (Sawika, 2004, p. 240)

คุณค่าแบบใหม่นี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของการเข้าถึงธรรมของผู้หญิงอีกด้วย เช่น ผู้หญิงสามารถที่จะเป็น “อิสระจากทุกข์” ได้ด้วยตัวเอง เป็นต้น ดังนั้น “นิพพาน” จึงกลายเป็นความสำเร็จสูงสุดที่สามารถเกิดขึ้นในชีวิตผู้หญิงได้เช่นกัน เพราะผู้หญิงมีสิทธิในการที่จะพ้นทุกข์และเข้าถึงธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ชาย ดังเช่นที่เมตตา อุทกะพันธุ์ ผู้บริหารบริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด กล่าวถึงความมุ่งมั่นในชีวิตของตนเองหลังจากได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมมานานกว่า 8 ปี ความว่า

“...ทุกวันนี้ดิฉันมีความมุ่งมั่นและศรัทธาอย่างสุดหัวใจว่า นิพพาน คือ ที่สุดแห่งทุกข์นั้นเป็นเรื่องที่มีได้ เป็นได้ และเกิดขึ้นได้จริงกับชีวิตมนุษย์เรา ทุกคนมีศักยภาพที่จะเข้าถึงนิพพานได้ในชาตินี้ หากเขาผู้นั้นมีความมุ่งมั่นตั้งใจจริงที่จะหันชีวิตของตนเข้าสู่ “มรรคาแห่งความหลุดพ้น”...”

(Dhammasawasdee, 2011b, p. 7)

อาจกล่าวได้ว่า เมตตา อุทกะพันธุ์ ได้ผนวกเอาการปฏิบัติธรรมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับการทำงานและการใช้ชีวิตประจำวัน เพื่อส่งสมสภาวะ “นิพพานระหว่างวัน” ไปเรื่อยๆ เพื่อเตรียมตัวเข้าสู่ “นิพพานถาวร” ในที่สุด เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมจึงทำให้เป้าหมายในชีวิตของเธอเปลี่ยนไป จากความต้องการความสำเร็จทางโลกมาเป็นความสำเร็จทางธรรมแทน (Ibid.) หรือในกรณี แป้ง ภัทรีน ขอโสธถิกุล กรรมการผู้จัดการบริษัทรีโนวา กรุ๊ป จำกัด ที่ถือเอาการปฏิบัติธรรมเป็นเป้าหมายใหม่ของชีวิต ซึ่งการนำธรรมะมาเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ชีวิตทำให้มีชีวิตที่ “เป็นกลาง” กับทุกสิ่ง (Ibid., p. 9) ดังนั้น การที่ผู้หญิงสามารถถึงนิพพานได้นั้น จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ในพุทธศาสนาสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกเป็นอิสระทางด้านจิตใจในความหมายของพุทธศาสนาสมัยใหม่ คือ การเป็นอิสระจากอดีต จากทุกข์ และจากตัวตนของตนเอง และพร้อมที่จะให้อภัยต่อผู้คนที่อยู่รอบกาย เนื่องจากอารมณ์และความรู้สึกต่างๆ ของมนุษย์ในทางพุทธศาสนาถูกอธิบายว่าสัมพันธ์อยู่กับ “อัตตา” หรือตัวตนของมนุษย์เอง ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาสมัยใหม่จึงพยายามเข้าไปจัดระเบียบระบบอารมณ์ความรู้สึกของปัจเจกบุคคลผ่านหลักธรรมคำสอน ดังจะเห็นได้ว่าคำสอนของแม่ชีคันสนียัมนี้ เต็มไปด้วยการพูดถึงอารมณ์ความรู้สึกของปัจเจกบุคคล โดยที่อารมณ์และความรู้สึกในทางลบและทางบวกถูกแยกออกจากกันผ่านเครื่องกรองความทุกข์และความสุข ซึ่งไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ไหนก็ถูกอธิบายว่าเป็นเพียง “การปรุงแต่ง” ทางอารมณ์หรือจิตใจเท่านั้น ดังนั้น เมื่ออารมณ์ความรู้สึกเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล การเรียนรู้ที่จะจัดการกับอารมณ์ของตนเองจึง

เป็นทางออกของผู้หญิง เป้าหมายของผู้หญิงส่วนหนึ่งที่เข้าร่วมอยู่ในชุมชนเสถียรธรรมสถาน (หรือสถานปฏิบัติธรรมอื่นๆ) มีร่วมกัน จึงได้แก่การ “พ้นทุกข์” หรือการ “เป็นอิสระ” จากอารมณ์ในด้านลบ

แอม เสาวลักษณ์ สีสละบุตร นักร้องและนักแต่งเพลงชื่อดังกล่าวถึงความรู้สึกอิสระที่ตนเองได้เรียนรู้จากแม่ชีคันสนียว่า

“...สิ่งที่แอมรู้สึกโดนใจมากที่สุดเลยก็คือ เมื่อก่อนแอมไม่เคยมองคำว่า ‘อิสระ’ เป็นแบบนี้มาก่อน แต่ทุกวันนี้แอมมองคำคำนี้เปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง แอมเริ่มซาบซึ้งกับคำว่า อิสระภาพมาก เตียนี่แอมเข้าใจคำว่าอิสระในความหมายที่คุณแม่พยายามจะบอกแล้ว แอมรู้สึกด้วยตัวเองจริงๆ ว่าอิสระภาพมันเป็นยังไง เวลาที่เราปลดปล่อยสิ่งต่างๆ เหล่านี้ออกไปแล้ว มิน่า ตอนเด็กๆ เราถึงไม่เข้าใจผู้ใหญ่ คนโบราณเขาชอบบอกว่าไม่ให้อาฆาตพยาบาทกัน เราก็ก็นึกไม่เข้าใจ รู้สึกว่าอาฆาตสิ...มันมันดี (หัวเราะ)...แอมเพิ่งเข้าใจว่าจริงๆ แล้วเรื่องนี้มันเกี่ยวเนื่องกับอิสระของเราจริงๆ คนที่ปล่อยไปได้เท่านั้นถึงจะได้รับอิสระภาพ ถึงจะออกจากคุกของความรู้สึกนี้ได้ มันเป็นคุกของอารมณ์จริงๆ ค่ะคุณแม่ เตียนี่แอมรักคำนี้มากเลย...”

(Sthirasuta & Leelabut, 2008, p. 207.)

ในที่นี้จะเห็นได้ว่า คำว่า “อิสระภาพ” มีนัยยะที่สื่อถึงการเป็นอิสระจากทุกข์หรืออารมณ์ในเชิงลบ ดังนั้น การรู้จักปล่อยวางและให้อภัยทั้งกับตัวเองและผู้อื่นอยู่เสมอ หรือการที่ผู้หญิงสามารถอยู่เหนืออารมณ์ในด้านลบของตนเองได้ ผู้หญิงก็จะพบกับอิสระทางจิตใจและทางจิตวิญญาณได้ อิสระภาพจึงกลายเป็นสิ่งที่ผู้หญิงสามารถสร้างขึ้นได้ภายในใจของตนเอง เนื่องจากอิสระภาพที่แท้จริงของผู้หญิง คือ การมีอำนาจภายในตนเองที่จะพึ่งตนเอง (Sawika, 2005a, p. 213)

จะเห็นได้ว่า โครงการต่างๆ ของเสถียรธรรมสถานนอกจากจะเป็นดังพิธีกรรมที่ช่วยให้ผู้หญิงสามารถก้าวผ่านความทุกข์ทรมานต่างๆ ในชีวิตได้อย่างราบรื่นแล้ว คำสอนและธรรมของแม่ชีคันสนียยังช่วยให้ผู้หญิงจำนวนมากค้นพบอัตลักษณ์ ตัวตน และความหมายในชีวิตแบบใหม่อีกด้วย โครงการหลายอย่างของเสถียรธรรมสถานจึงมีเป้าประสงค์หลักเพื่อรองรับกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางในเมืองที่ต้องการแสวงหาคำทางจิตวิญญาณอันเชื่อมโยงอยู่กับความเป็นสมัยใหม่ของโลกสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็น โครงการปฏิบัติธรรมอานาปานสติ ภาวนา โครงการบ้านสายสัมพันธ์ โครงการสาวิกาสิกขาลัย ทั้งหมดนี้ล้วนแต่พุ่งเป้าไปที่การพัฒนาผู้หญิงในด้านจิตใจและจิตวิญญาณเพื่อให้เป็นอิสระจากความทุกข์เป็นหลัก เนื่องจากแม่ชีคันสนียสอนว่า “ความเป็นอิสระอย่างแท้จริง มีในผู้หญิงทุกคน” (Dhammasawasdee, 2011a, p. 3) ฉะนั้นแล้ว เมื่อผู้หญิงมีศรัทธาต่อตัวเอง ผู้หญิงจะเป็นอิสระและพึ่งตัวเองได้อย่างแท้จริง ทั้งยังนำไปสู่ความสุขในชีวิตของผู้หญิงด้วย อาจกล่าวได้ว่า เป้าประสงค์ดังกล่าวของแม่ชีคันสนีย สะท้อนให้เห็นถึงเล็งเลือกหยิบและนำเอาแนวคิดตามแบบสมัยนิยมมาปรับใช้เพื่อตอบสนองกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางที่มีการศึกษาที่ปรารถนาจะมีอิสระทางด้านจิตใจและเสริมสร้างคุณค่าทางด้านจิตวิญญาณ

การเปลี่ยนแปลงความหมายเรื่อง “ความรัก” “ความงาม” และ “ความเป็นผู้หญิงเก่ง”

คำสอนของแม่ชีคันสนียยังใช้ “ความรัก” มาช่วยในการสร้างทัศนคติเชิงบวกและกระตุ้นให้ผู้หญิงมีความรู้สึกรักและเห็นคุณค่าในตัวเอง อีกทั้งยังช่วยสร้างตัวตนแบบใหม่ของผู้หญิงที่มีตัวเองเป็นจุดศูนย์กลางของความรักและความสัมพันธ์ โดยแม่ชีคันสนียเน้นว่าการมีตัวเองเป็น “เพื่อน” คือการมี “ใจ” ตัวเองเป็นเพื่อนนั่นเอง ซึ่งในเรื่องนี้พระพรหมมิ่งคลาจารย์กล่าวถึงการมีตัวเองเป็นเพื่อนว่า “การมีตัวเองเป็น

กัลยาณมิตรนั้นนับเป็นพุทธประสงค์ของพระพุทธองค์เลยทีเดียว” (Sawika, 2005b, p. 76) เพราะเมื่อเรามีตัวเองเป็นเพื่อนแล้ว ก็จะทำให้ผู้หญิงตระหนักถึงคุณค่าของตัวเองโดยไม่ยึดติดกับความคาดหวังของผู้อื่นและสังคม และพร้อมที่จะให้อภัยกับผู้คนและสิ่งรอบๆ กายเสมอ

แม่ชีคันสนียกกล่าวถึงการมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ด้วยการรักตัวเองโดยยกตัวอย่างชีวิตของตนเองว่า “ชีวิตเราดีขึ้น เพราะไม่เคยขาดความรักในตัวเอง เราเมตตาตัวเอง เราจึงเข้าใจที่จะมีความรักและความเข้าใจที่จะให้อภัยบุคคลที่อยู่ข้างหน้าเรา...เมื่อคุณอยู่กับโลก แล้วรักโลกอย่างเข้าใจ มีความรักที่อยู่เหนือเงื่อนไขของความเห็นแก่ตัว ความรักจะทำให้จิตใจของคุณงอกงาม ชีวิตของคุณดีขึ้นเพราะคุณมีเมตตาต่อตัวคุณ” (Sthirasuta, 2008, p. 14-15) ดังนั้น การรักตัวเองและให้คุณค่ากับตัวเองมันจึงนำไปสู่ “ความงาม” แบบใหม่ของผู้หญิงที่เป็นความงามจากภายใน เป็นความงามที่เกิดจากการเคารพและให้คุณค่ากับตัวเอง เหมือนดังเช่นที่อ้อม สุนิสา สุขบุญสังข์ อดีตนักร้องและนักจัดรายการวิทยุชื่อดังของไทยกล่าวถึงคุณค่าของตนเองว่า “อ้อมเองก็อาจจะเคยถูกคนตั้งคำถาม หรือตัดสินอ้อมไปว่า อ้อมเป็นยังงี้ และที่สุดแล้ว คุณค่ามันไม่ได้อยู่ที่ใครมองเรา มันอยู่ที่เรามองตัวเองยังงี้ต่างหาก แล้วเมื่อไหร่ที่คนๆ หนึ่งเห็นคุณค่าของตัวเองและยืนยันหยัคว่าความดีคือคุณค่า อ้อมว่าอันนั้นมันน่าชื่นใจ” (Sathira-Dhammasathan SDS Channel, 2017a)

อาจกล่าวได้ว่า คำสอนของแม่ชีช่วยให้ผู้หญิงสามารถเข้าใจตนเอง มีชีวิตที่มั่นคงและมีความสุขได้ด้วยการมีตัวเองและสติปัญญาเป็นเพื่อน โดยการที่ผู้หญิงให้คุณค่ากับสิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้ผู้หญิงกลายเป็น “บุคคลที่สวยสมวัย” (Sthirasuta, 2008, p. 86) และมีเสน่ห์ที่ยั่งยืนและมั่นคงกว่าผู้หญิงทั่วไป คุณค่าของผู้หญิงจึงไม่ได้อยู่ที่เรือนร่างหรือความสวยงามจากภายนอก หากแต่อยู่ที่ “บ้านหลังใน” หรือจิตใจของผู้หญิงเอง ดังเช่นในกรณีของอ้อม สุชาร์ มานะยิ่ง นักแสดงสาวชื่อดังที่เข้าปฏิบัติธรรมและได้รับคำชมว่า “น่ารักและยังจิตใจดีอีกด้วย” (Typoolonline, 2017) หรือส้ม ณิชพล สายบัว เจ้าของรายการคุยเช้า Show ที่เอ่ยปากชมหญิง ปณิดา ธรรมวัฒน์ นักแสดงสาวชื่อดังเมื่อครั้งบวชชี ว่า “ไม่เคยเห็นแม่ชีหนึ่งงามแบบนี้มาก่อน เมื่อก่อนเค้าจะผอมยาว เค้าจะพูดเร็วๆ แล้วจะทำอะไรคล่องแคล่วว่องไวมาก คือพูดเร็วมาก แล้วก็สวยมากด้วย แต่วันนี้เราเห็นเค้านั่งนิ่งๆ สงบๆ ไม่เคยเห็นเค้าสวยขนาดนี้” (Orange Mama, 2017) หรืออาจกล่าวได้ว่าความงามดังกล่าวเป็นความสวยแบบใหม่ที่พัฒนาขึ้นมาพร้อมกับความงามทางสติปัญญา

การบวชหรือการปฏิบัติธรรมจึงเป็นดัง “การเปลี่ยนรหัสชีวิต” (Ibid.) ที่ช่วยให้ผู้หญิงมีความงามทางสติปัญญาและจิตใจ และพบกับการมีอิสรภาพทางด้านจิตใจได้ ผู้หญิงสามารถบวชใจได้ด้วยการปฏิบัติธรรมในการใช้ชีวิตประจำวันและการทำงาน หรือการมีธรรมะอยู่ภายในจิตใจหรือมีธรรมะเป็นเพื่อน นอกจากนี้ การมีธรรมะเป็นเพื่อนยังหมายรวมถึงการมี “ปัจจุบันกรรม” เป็นอารมณ์ที่ช่วยขับเคลื่อนตัวของผู้หญิงให้ไปสู่การเป็นอิสรชน หรือพบเจอกับเสรีภาพที่แท้จริงได้ ขณะเดียวกัน การปฏิบัติธรรมหรือสนใจในธรรมะยังช่วยให้ผู้หญิงสร้างตัวตนแบบใหม่ของการเป็น “คนดีมีคุณธรรมที่ทันสมัย” กล่าวคือ การเป็นผู้หญิงที่มีชื่อเสียงเงินทองแต่ปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ หรือได้รับการยกย่องในฐานะปัญญาชนทางธรรม (Khongthana, 2015, p. 283) ดังเช่นที่ปรารธนา มงคลกุล นักธุรกิจสาวชื่อดังกล่าวถึงการบวชของตนเองว่า “...ได้ inspiration มาจากพี่เอ้อย ที่เค้าบวช เค้าเป็นสาวไฮโซ สวยรวยเก่งกว่าเราอีก เค้าบวช เค้าลงเฟซบุ๊ก เค้า inspire เราให้เราบวช วันที่เราบวชเพื่อนถ่ายรูปลงเฟซบุ๊ก เราก็บอกถ่ายไปเลยเธอ ถ้ารูปที่เราลงเฟซบุ๊กไป inspire ผู้หญิงได้แม้กระทั่งคนเดียวเนี่ย โอเค ใครจะด่าสิบลคนไม่เป็นไรเลย แต่อย่างน้อย inspire ได้อีกคนหนึ่งให้เค้าเห็นทางสว่างที่เราเห็นรูปพี่เอ้อย...” (Sathira-Dhammasathan SDS Channel, 2021)

จะเห็นได้ว่า การเป็น “ผู้หญิงเก่ง” ที่แท้จริง คือ จะต้องเป็นทั้งผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม ดังนั้น การปฏิบัติธรรมจึงเป็นเหมือนการเสริมสร้างและเติมเต็มความเป็นผู้หญิงของชนชั้นกลาง

ที่เหนือกว่าคนอื่นด้วยจิตใจและสติปัญญาทางธรรม เพราะหลักธรรมเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างความมั่นใจและมั่นคงทางจิตวิญญาณให้แก่ผู้หญิงชนชั้นกลางกลุ่มนี้ได้ แม้ว่าจะเป็นผู้หญิงโสดหรือไม่โสดก็ตาม แต่พวกเธอก็จะไม่รู้สึกโดดเดี่ยวอีกต่อไป หากแต่จะสามารถอยู่ได้อย่าง “เด็ดเดี่ยว” เพราะมีความเข้มแข็งภายในที่จะช่วยให้ผ่านพ้นอุปสรรคต่างๆ ไปได้ และจะนำไปสู่การค้นพบความสุขที่แท้จริง กล่าวได้ว่า เสถียรธรรมสถานและธรรมะของแม่ชีคันสนียม์มีอิทธิพลต่อระบบคุณค่าและความรู้สึกของชนชั้นกลางในสังคมไทย และยังเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์กับศีลธรรมแบบไทยๆ ได้อย่างแนบแน่น

จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงคือการเปลี่ยนแปลงตัวเอง

คำสอนของแม่ชีคันสนียม์สะท้อนให้เห็นถึงการเน้นความสำคัญที่การเปลี่ยนแปลงตัวเอง เพราะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงส่วนอื่นๆ ในสังคม โครงการต่างๆ ของเสถียรธรรมสถานจึงเป็นโครงการที่วางอยู่บนฐานของการพัฒนาสตรีให้เห็นคุณค่าภายในตัวเองตามหลักพุทธศาสนา โดยพยายามยกระดับสตรีผ่านการเปลี่ยนแปลงตัวเองเพื่อเปลี่ยนหัวใจผู้หญิงให้เป็น “หัวใจแม่” และพัฒนาไปสู่ “หัวใจโพธิสัตว์” ในที่สุด (Dhammasawasdee, 2014, p. 14) ทั้งยังเน้นให้ผู้หญิงยอมรับตัวตนของตนเองก่อนที่จะเรียกร้องเพื่อให้คนอื่นยอมรับ เนื่องจากแม่ชีคันสนียม์มีความเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงโลกใบนี้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงจิตใจของคนในการใช้ชีวิตในระดับปัจเจกบุคคลก่อนเป็นอันดับแรก และจะใช้ระดับปัจเจกนี้ในการทำงานร่วมกันให้มากขึ้น เพื่อให้บรรลุผลในระดับมหภาคและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง “โลกใบนี้” ได้ในที่สุด (Kunatippapong, 2008, p. 132) แนวคิดและคำสอนของแม่ชีคันสนียม์จึงมีแนวโน้มที่จะเน้นในเรื่องการรู้จักทำหน้าที่ของตนเอง แต่มิได้เป็นหน้าที่ที่ผูกติดอยู่กับเพศสภาพของแต่ละฝ่าย โดยแม่ชีคันสนียม์ได้กล่าวถึงความสำคัญของการทำหน้าที่ทั้งของผู้หญิงและผู้ชาย ดังนี้

“...ความเท่าเทียมกันของผู้หญิงชาย อยู่ที่จิตใจของเราที่มีความสุขขณะที่ทำหน้าที่ ความเท่าเทียมในการทำหน้าที่ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงต้องทำงานเหมือนกัน ชนิดเดียวกัน อย่างเดียวกัน ผู้ชายและผู้หญิงสามารถทำอะไรที่ตรงตามเหมาะสมขึ้นกับสภาวะจิตใจและสถานการณ์ที่เหมาะสมในขณะนั้น ความเข้มแข็งและความอ่อนโยนจึงสามารถมีได้ทั้งในหญิงและชายเท่าเทียมกัน ความเท่าเทียมกันที่แท้จริงของผู้หญิงชายน่าจะหมายถึงการดำรงชีวิตของเราให้เป็นอิสระจากความยึดมั่นถือมั่นและลงงามด้วยการทำหน้าที่ ปราศจากการเบียดเบียน ไม่ทำร้ายตนเองและไม่ทำร้ายคนอื่น และมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้พ้นทุกข์ได้...”

(Sthirasuta, 2006, pp. 111-114)

นอกจากนี้ แม่ชีคันสนียม์ให้ความหมายของคำว่า “ธรรมะ” คือ การทำหน้าที่ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง หรือเพศที่สาม หากบุคคลเหล่านี้สามารถทำหน้าที่ของตนเองได้ตรงตามศักยภาพของตัวเองแล้ว บุคคลนั้นก็ก็สามารถเป็นอิสระได้ โดยไม่ต้องคำนึงถึงเพศสภาพของตนเอง สำหรับในเรื่องนี้แม่ชีคันสนียม์กล่าวกับ ป้อมแป้ม นิติชัยชิตาทร ในรายการ “เทยกะธรรม” ความว่า

“...ถ้าเห็นว่าสุขทุกข์มันเป็นเรื่องที่มาได้แป๊ปปๆ มาแล้วก็ไป ถ้าเราอยู่เหนือสุขเหนือทุกข์ได้ แสดงว่าเราอยู่เหนือเพศด้วยนะ ไม่ใช่มีเพศแค่หญิงชายนะ แม้กระทั่งสมณเพศเนี่ยก็เป็นเพศอย่างหนึ่ง เวลาคนที่เค้าบรรลุนิพพานเนี่ย เค้าสามารถที่จะบอกได้ว่าความเป็นอิสระเนี่ยมันก็คืออิสระแหละลูก อิสระก็ไม่มีเพศ...สติไม่มีเพศ ไม่มีวัย ไม่มีชนชั้น วรรณะ...นี่พอตอบได้เห็นเป็นภาพเลยนะว่าจะถูกเรียกว่าเพศอะไร จะถูกยอมรับในสังคมหรือไม่ ถ้าเรามีสัมมาทิฐิรู้ว่าเรา “เห็นทุกข์เพื่อพ้นทุกข์” เราก็จะดำรงชอบ...”

(Sathira-Dhammasathan SDS Channel, 2017c)

กล่าวได้ว่า สำหรับแม่ชีคันสนียแล้ว การพร่ำสอนผู้หญิงชนชั้นกลางในเมืองที่มาปฏิบัติธรรมหรือบวชชีในเสถียรธรรมสถานให้เข้าใจและตระหนักรู้ในศักยภาพของตนเองและการทำหน้าที่ของตนเองจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะในมุมมองทางพุทธศาสนานั้นการจะเปลี่ยนแปลงสังคมจะต้องเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงจากภายในตัวเองก่อน แล้วจึงจะส่งผลไปยังความเปลี่ยนแปลงระดับมหภาคได้ ทั้งนี้ หากผู้หญิงสามารถประพฤติปฏิบัติตนตามบทบาทและหน้าที่ของตนเองได้ด้วยปัญญา และยอมรับในธรรมชาติของความเป็นผู้หญิงของตัวเอง ผู้หญิงก็จะสามารถพบกับความเท่าเทียมจากภายในและเป็นอิสระได้อย่างแท้จริง จึงอาจกล่าวได้ว่าคุณค่าความเป็นผู้หญิงแบบดั้งเดิมหรือแบบสมัยใหม่ หรือแม้แต่ความเป็นเพศนั้นไม่ใช่ประเด็นหลักในชุมชนทางธรรมของเสถียรธรรมสถาน แต่เป็นการทำหน้าที่ตัวเองในทุกๆ วันด้วยหัวใจที่มีธรรมและหัวใจที่รู้ตื่นและเบิกบานที่พร้อมจะพ้นทุกข์หรือเป็นอิสระจากอารมณ์เชิงลบทั้งปวง

สรุป

ความทุกข์ทนทางอารมณ์ของผู้หญิงอันเป็นผลมาจากความรู้สึกไม่มั่นคงทั้งทางเศรษฐกิจ ชีวิตการงาน และชีวิตครอบครัว ที่เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 เป็นต้นมา ส่งผลให้ผู้หญิงต้องแสวงหาที่พักพิงทางอารมณ์ความรู้สึก เพื่อลดความตึงเครียดทางอารมณ์ความรู้สึกตนเองลง ผู้หญิงชนชั้นกลางในเมืองจำนวนหนึ่งได้เลือกเสถียรธรรมสถานเป็นแหล่งพักพิงทางอารมณ์ความรู้สึก เพื่อช่วยให้ตนเองปลดปล่อยความทุกข์ ความรู้สึกไม่มั่นคง และความรู้สึกโดดเดี่ยวในชีวิตของตัวเอง เนื่องด้วยกิจกรรมต่างๆ นั้นออกแบบขึ้นเพื่อตอบสนองต่อผู้หญิงโดยเฉพาะ ส่งผลให้เสถียรธรรมสถานเป็นสถานที่ที่ได้รับความนิยมจากผู้หญิงชนชั้นกลางในเมืองอย่างมาก

เสถียรธรรมสถานไม่เพียงแต่จะเป็นที่พักพิงทางอารมณ์ให้แก่ผู้หญิงเท่านั้น คำสอนและกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นยังส่งผลต่อคุณค่าและอารมณ์แบบใหม่ที่สัมพันธ์อยู่กับความเป็นพุทธศาสนาสสมัยใหม่ในกลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางอีกด้วย เมื่อผู้หญิงสามารถพ้นทุกข์หรือประสบความสำเร็จทางธรรมได้ไม่ต่างจากผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงชนชั้นกลางโดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงที่มีการศึกษา มองว่าการเป็นอิสระจากทุกข์เป็นดังเป้าหมายสูงสุดในชีวิต ดังนั้น การเป็นผู้หญิงสมัยใหม่ในปัจจุบันที่นอกจากจะสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว ยังต้องเป็นคนที่อยู่เหนือทุกข์และมองโลกด้วยอารมณ์เชิงบวก มีความงามที่มาจากภายใน นอกจากนี้ การเป็นผู้หญิงที่มีตัวเองและธรรมเป็นเพื่อนหรือการหมั่นเพียรเข้าวัดทำบุญ ปฏิบัติธรรม ยังช่วยให้ผู้หญิงรู้สึกว่าเป็น “คนดีมีคุณธรรมที่ทันสมัย” เพราะมีใจที่รู้ ตื่น และเบิกบานกลายเป็น “ผู้หญิงทางธรรม” ที่งามทางสติปัญญาและจิตวิญญาณ เป็นดังปัญญาชนทางธรรมที่เหนือกว่าผู้หญิงทั่วไป

อย่างไรก็ตาม ความต้องการแหล่งพักพิงทางอารมณ์ของผู้หญิงนั้นอาจแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับบริบทและเงื่อนไขในชีวิตที่ผู้หญิงแต่ละกลุ่มต้องเผชิญ บทความนี้ศึกษาและวิเคราะห์ผ่านเอกสารที่ถูกเขียนและตีพิมพ์โดยแม่ชีคันสนีย เสถียรสุดและเสถียรธรรมสถาน จึงทำให้เนื้อหาเน้นไปที่กลุ่มผู้หญิงชนชั้นกลางมีการศึกษาในเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มผู้สนับสนุนหลักของเสถียรธรรมสถานทั้งในการขับเคลื่อนและการเผยแพร่แนวคิดและระบบคุณค่าทางอารมณ์ความรู้สึกแบบใหม่สู่สังคม ซึ่งสิ่งที่ผู้หญิงส่วนใหญ่เรียนรู้จากเสถียรธรรมสถานคือการหล่อหลอมคุณค่าและความรู้สึกแบบใหม่ที่สัมพันธ์อยู่กับความเป็นพุทธศาสนาที่ถูกปรับให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่นั้นเอง ส่วนผู้หญิงชนชั้นกลางกลุ่มอื่นที่เข้ามาในเสถียรธรรมสถานหรือสถานปฏิบัติธรรมอื่นๆ อาจให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าและอารมณ์ความรู้สึกที่แตกต่างกันออกไปในหลายลักษณะซึ่งควรจะได้มีการศึกษาอย่างละเอียดต่อไปในอนาคต เพื่อเข้าใจความเปลี่ยนแปลงอย่างหลากหลายและซับซ้อนของผู้หญิงชนชั้นกลางไทยมากยิ่งขึ้น

References

- Buddhisro, R. (2017). *khabuankan phut mai: phuying kap phunthi thang satsana nai prathet Thai* [New Buddhist Movement: Women with Religious Role in Thailand]. Retrieved from <http://gps.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2016/09/ขบวนการพุทธใหม่-จากสาระ.pdf>
- Chattinawat, N. (2009). *sathanaphap khong mæchi: korani sukka mæchi wat paknam phasi charoen Krung Thep* [Nuns's Status: A Case Study of Wat Pak Nam Bhasicharoen]. (Master of Arts thesis, Thammasat University).
- Chittasupho, T. (2010). *sukka khwamsamphan rawang phiksu læ phiksuni nai khamphi phra phut satsana therawat* [A Study of Relationship Between the Bhikkhu and The Bhikkhuni in Theravada Buddhism]. (Master of Arts theses, Mahachulalongkornrajavidyalaya University).
- Chudabuddhi, M. (2005). *mæchi Sansani sathian sut: Kaoyang haeng panya* [Maechii Sansanee Sthirasuta: The Step of Wisdom]. Bangkok: Sam-Si press.
- Dhammasawasdee. (2011a). 3(3).
- Dhammasawasdee. (2011b). 6(6).
- Dhammasawasdee. (2012a). 15(3).
- Dhammasawasdee. (2012b). 17(7).
- Dhammasawasdee. (2014). 20(8).
- Kamphu Na Arutthaya, T. (2003). *phu nam thang sathanaprayot læ pracha sangkhom mæchi Sansani sathian sut* [Public Utility and Civil Society Leader: Maechii Sansanee Sthirasuta]. Bangkok: sun sathanaprayot læ pracha sangkhom.
- Khongthana, P. (2015). *latthi phithi læ nangsu thamma næo mai kap wikrit attalak khong phuying chonchan klang tangtæ thotsawat songphanharoiyisip thung songphanharoihasipsam* [New Cults and New Trend Dharma Books and the Identity Crisis of the Middle-Class Women of 1980s – 2010s]. (Master of Arts thesis, Chiangmai University).
- Kunatippapong, S. (2008). *kansukka wikhrø kanphatthana sattri tam thatsana khong mæchi Sansani sathian sut* [The Analytical Study of developing the Women According to Mae Chee Sansanee Sthirasuta's Viewpoint]. (Master of Arts thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University).
- Luechai, S. (2014). *akhati læ maya khati thi khatkhwang kan funfu phiksu Na therawat* [Prejudices and Myths that impede Theravada Buddhist Nuns' Regeneration]. Retrieved from <https://mediainsideout.net/sites/default/files/2020-06/2014-10-02-01.pdf>.
- Magee, K. (2019). *phet saphap læ botbat sattri nai thana 'ubasika tam thatsana thang phra phut satsana* [Gender and Women Empowerment as Female Buddhist According to Buddhism Perspectives]. *Journal of Buddhamagga*, 4(2). 54-60.
- Orange Mama. (2017). *Khui chao Show poet chai khrang ræk!! Mæchi Ning Panita lang kon hua buatchi thawa dæ nailuang ratchakan thi kao* [The Morning News Show: Maechii Ning Panita

- opened out about her life for the first time after being ordained as a nun in the dedication to King Rama 9]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=SwmbzCsB3OM>.
- Phengwiphat, P. (2018). *kan wikhro botbat khong phiksuni nai phra phut satsana* [Analysis of the Role of Phikkhunis in Buddhism]. (Doctor of Philosophy thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University).
- Potjanalawan, P. (2019). *Thai pidok: prawattisat kanmuang sangkhom ruamsamai khong phut satsana Thai* [Thaipidok: Contemporary social and political history of Thai Buddhism]. Bangkok: Illuminations Editions.
- Rattanasiri, C. (2011). *kansuksa phruttkam kan boriphok phua toem tem chiwit thi mai dai taengnan khong phuying sot* [Consumption behavior to complete single life of never-married women]. (Master of Science thesis, Thammasat University).
- Sathira-Dhammasathan SDS Channel. (2017a). *raikan witthayu sawika: Wa 'athit thi song Mesayon Phos. Sq. songphanharohoksip* (chit Praphatson) [Sawika radio program: Sunday, April 2, 2017 (The Serene Mind Project)]. Retrieved from <https://youtu.be/NF1YYdzAdWc>.
- Sathira-Dhammasathan SDS Channel. (2017b). *sipha wan haeng kan buat kap patihan haeng kan plian 'emmi mækim (chop)* [15 days of ordination and the miracle of change, Ammie Maxim (End)]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=UFPA8SzEBRo&t=114s>.
- Sathira-Dhammasathan SDS Channel. (2017c). *raikan thaye ka tham ton pen kathoei man bap* [Toey ka Dhamma: Being homosexual is a sin], Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=68O_CA5b1yww.
- Sathira-Dhammasathan SDS Channel. (2021). *LockDown kilet doi than mæchi Sansani sathian sut phrom khæk rap chtoen khun ning Panita tham watthana* [Lock down Kilesa by Maechee Sansanee Sthirasuta with a special guest, Ning Panita Dhammawattana], Retrieved from <https://youtu.be/NvYebyNAbT0>.
- Sathira-Dhammasathan. (2013). *Sathira-Dhammasathan Thi Thi mi Khwam di yangyun* [Sathira-Dhammasathan, the place where virtue is sustainable]. Bangkok: Sathira-Dhammasathan. Retrieved from <https://issuu.com/manoonchongwattananukul/docs/book>.
- Sattayanurak, S. (2013). *Prawattisat rat Thai lae Sangkhom Thai* [History of Thai state and Thai society]. Chiang Mai: Chiangmai University Press.
- Sawika*. (2004). 7(58).
- Sawika*. (2005a). 8(69).
- Sawika*. (2005b). 8(74).
- Sawika*. (2014). 94(1).
- Secret*. (2010). 2(45).
- Setthabut, C. (2016). *næokhit læ ngan phra phut satsana phua sangkhom khong mæchi Sansani sathian sut* [The Concept and Activities of Socially Engaged Buddhism towards Mae Chee Sansanee Sthirasuta]. Retrieved from <http://www.ojs.mcu.ac.th/index.php/jbs/article/download/4104/2960>.

- Sthirasuta, S & Leelabut, S. (2008). *Khwamrak khwamthuk Khwamdsuk Khwamtai* [Love, suffering, happiness, and death] (4th ed.). Bangkok: Savika Press.
- Sthirasuta, S. (2006). *Phuan Thuk* [True friend]. Bangkok: Plan Printing.
- Sthirasuta, S. (2008). *Tham yangrai di...kap maechi Sansanee Stiensut* [What should I do?...with Mae Chee Sansanee Sthirasuta]. Bangkok: Savika Press.
- Sukwat, M. & Sthapitano, P. (2010). *krabuankan susan kap satharanachon krabuankan tatsinchai læ patchai kansusan thi mi phon to kan khaoruam khrongkan chit Praphatsøn tangtæ nõn yu nai khan khõng sathian tham sathan* [Communication process, decision making process and communication factors affecting the participation of pregnant mothers program of Sathira-Dhammasathan]. *Journal of Public Relations and Advertising*, 3(3). 141-159.
- Thairathonline. (2017). *suk læo amemi klai pen lonasa da mada klap! phœi pom thi tõng buatchi* [Ammi left the nunhood and revealed the reason behind her ordination.]. Retrieved from <https://www.thairath.co.th/entertain/news/1015274>.
- Thavaro, K. (2000). *sathanaphap sattri nai phra phut satsana* [The Status of Women in Buddhism]. (Master of Arts thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University).
- Thichakorn, C. (2001). *kanthamngan khõng mæchi Thai nai thana phu hai bõrikan nai khrongkan tang tang khõng sathaban mæchi Thai* [A Study of Thai nuns (Mae Shee Thai) as direct service workers in projects under Mae Shee Thai Institute]. (Master of Social Work thesis, Thammasat University).
- Tvpoolonline. (2017). *õm sucha patibat tham thi sathian tham sathan phrõm kap tham singni!?* [Aom Sushar is doing a meditation retreat at Sathira-Dhammasathan and also doing this!]. Retrieved from <https://www.tvpoolonline.com/content/556843>.
- Upenkeaw, P. (2009). *kantatsinchai yu pen sot khõng phuying nai yuk lokaphiwat* [Determination of Being Single Women in Globalization]. (Master of Arts thesis, Thammasat University).
- Visalo, P. (2003). *phut satsana Thai nai anakhot næonom læ thang õk chak wikrit* [Thai Buddhism in the future: Trends and a solution to the crisis]. Bangkok: munnithi sot si-sarit wong.
- Vuddhikaro, S. (2014). *mua satriniyom phop phra phut satsana* [When feminist meets Bhuddism]. Retrieved from <http://gjn.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2014/12/เมื่อสตรีนิยมพบพระพุทธศาสนา.pdf>
- Wiwattanapirak, D. (2004). *sathian tham sathan: phunthi thang khwamkhit læng phungphing thang chai samrap khonmuang* [Sathira-Dhammasathan: Mental Space and spiritual retreat for urban living]. Retrieved from <http://www.sure.su.ac.th/xmlui/bitstream/handle/123456789/3056/fulltext.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.